

АДАПТИВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Сучасний стан та тенденції розвитку сільського господарства України не відповідають критеріям економічної ефективності, суспільним та екологічним вимогам і носять характер пасивного пристосування. Кризові явища набули системного характеру, що викликано руйнуванням економічних відносин планової економіки та несформованістю нових – ринкових. Їх вирішення вимагає застосування нових підходів до управління сільським господарством. Тому останнім часом все частіше спостерігається використання досягнень кібернетики, для організації системи управління економічними суб'єктами та їх множинами, що дозволяє підвищити їх адаптуватись до мінливих умов зовнішнього середовища.

Дослідження адаптації сільського господарства та його управління в умовах ринкового середовища знайшли відображення у наукових публікаціях Б.М. Данилишина, І.В. Гончара, Ю. Губені, М.В. Калінчика, В. Копитко, С.А. Кравченко, А.С. Лисенського, П.М. Макаренка, П.Т. Саблука, Ю.С. Коваленко, А.М. Семин, О.М. Супрун та інших. Однак, не дивлячись на значну кількість напрацювань з даної проблеми, питання організації управління адаптивного типу розвитком сільського господарства на макрорівні лишається поза увагою вчених економістів та потребує дослідження.

Метою даної статті є поглиблення теоретико-методологічних основ адаптивного управління розвитком сільського господарства на макрорівні, шляхом реорганізації зв'язків між компонентами функціональної структури управління.

На даний час, управління галуззю сільського господарства в Україні має риси розімкнутого, або замкнутого без корекції регулюючого впливу, що виявляється неефективним в середньо – та довгострокових періодах [1].

Тому постає необхідність використання системи управління сільським господарством адаптивного типу, що характеризується наявністю зворотних зв'язків між суб'єктом та об'єктом управління, плану руху об'єкта в часі та розширеним блоком аналізу (рис. 1).

Управління розвитком сільського господарства передбачає врахування фактору часу – стану об'єкта в майбутньому, що вимагає «стратегічного» підходу, в основі якого лежить стратегічне планування.

Саме через планування здійснюється формалізація мети, цілей та під цілей, розробляються завдання та визначається комплекс заходів, а також виконавці, джерела фінансування та часові межі їх реалізації [2].

В основних положеннях та меті Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.» від 18.10.2005р., № 2982-IV визначено основні пріоритети та напрямки розвитку сільського господарства, що відповідають сучасним викликам суспільства на локальному, національному та глобальному рівнях. Крім того в вищезгаданому законі порушуються проблеми сталого розвитку галузі, а також в розрізненому вигляді сформовані пріоритети розвитку, відповідно до концепції багатофункціональності сільського господарства. Однак в даному нормативно-правовому документі недостатньо виражені управлінські інструменти та механізми реалізації поставлених завдань [3]. Інструментарій реалізації державної аграрної політики дістав відображення в законопроекті «Про сільське господарство» від грудня 2011 року. Хоча даний законопроект викликав неоднозначні відзиви з боку представників апарату державного управління, аграрного бізнесу та науковців. Зокрема ряд вчених вбачають в ньому загрозу для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва та поверненням до директивного планування [4]. Та все ж заслуговує на увагу спроба впровадження даного елемента управління з метою зменшення впливу недосконалості ринку, або як інструменту координації, врівноваження інтересів виробників, споживачів та держави. На користь використання планування в процесі управління свідчить його застосування економічно розвиненими країнами та передовими фірмами, де на високому рівні розвинене стратегічне планування та ведеться постійний аналіз «конкурентного середовища».

В сучасних мінливих умовах процес управління розвитком СГ та планування зокрема потребує гнучкості та адаптованості до нових викликів часу.

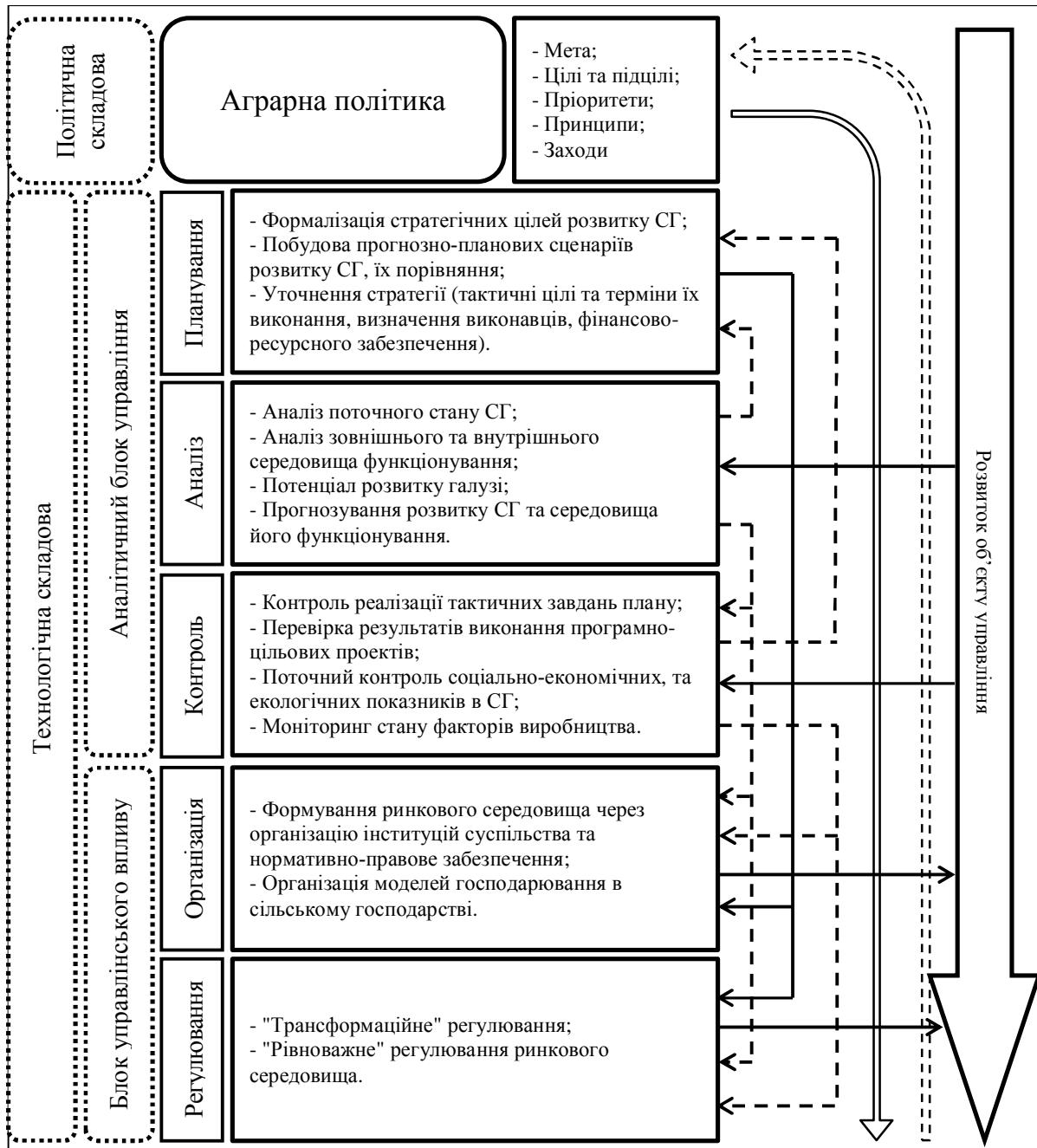

Рис. 1. Система адаптивного управління розвитком сільського господарства

Програмування планових показників розвитку сільського господарства на далеко строкову перспективу має проходити в поєднанні з проблематикою розвитку сільських територій, та дасть найбільший ефект при постійному врахуванні динаміки населення та поселенської структури, місткості внутрішнього та зовнішніх ринків, змін техніко-технологічного укладу виробництва, наростання «екологізації» та впливу кліматичних факторів та ін.

Крім того державне планування виконує дві важливі функції: прогнозно-описову та організаційно-розпорядчу. Перша функція описує прогнозований чи програмований стан об'єкта в майбутньому, а друга – визначає конкретні організаційні, фінансові та регуляторні управлінські заходи для реалізації поставлених цілей. Тому позитивний ефект дасть поєднання директивних планів, для досягнення першочергових потреб суспільства, з індикативними рекомендаційними, що здійснюють координацію дій економічних суб'єктів в умовах ринку.

Планові показники управління розвитком СГ визначаються екзогенними та ендогенними змінними. Екзогенними виступають політичні змінні Аграрної політики – система управління в цілому та планування зокрема визначається наперед заданими «ідеологічними» та «економічними» стратегічними цілями соціально-економічного розвитку країни. Інформація отримана в результаті

проведення аналізу формус ендогенні змінні.

Зокрема в структурі управління адаптивного типу аналіз виконує наступні завдання:

– аналіз стану соціально-економічного розвитку сільського господарства та сільських територій;

– комплексне дослідження факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, що визначають сучасний стан господарської системи та впливають на перспективи її розвитку;

– визначення потенціалу розвитку СГ;

– визначення потреб суспільства в продовольстві;

– узгодження потреб суспільства з ресурсними можливостями у кількісних показниках;

– пошук можливостей (діагностика для розробки альтернативних варіантів), обґрунтування кінцевої мети розвитку об'єкта та шляхів її досягнення (місії, мети, цілей та розробку стратегій і планів, як засобів їх реалізації);

– постійний моніторинг змін у сільському господарстві та внутрішньому і зовнішньому середовищі, для корекції управлінського впливу (адаптації системи до мінливих умов з метою досягнення стратегічних цілей) [5].

Логіка програмування розвитку сільського господарства передбачає врахування наявних первинних ресурсів та технологічних зв'язків в системі (міжгалузевому комплексі) з метою досягнення кінцевої продукції, доданої вартості та інших благ та цінностей, що є політичними змінними.

Кількісні параметри розвитку отримують шляхом побудови сценаріїв з використанням моделей ресурс – продукт та продукт – ресурс. В першому випадку отримують варіанти розвитку галузі при заданому рівні використанні ресурсів, що зумовлено наявністю обмежень (екологічних, фінансових, технологічних). В другому – потребами суспільства в продовольстві. Пошуковим є оптимальний варіант розвитку, що забезпечить досягнення продовольчої безпеки та отримання факторних доходів через реалізацію потенціалу галузі з врахуванням екологічних обмежень.

Корекцію управлінського впливу та власне Аграрної політики поряд з аналізом виконує функція контролю. В першу чергу це стосується перевірки результатів виконання заходів програмно-цільових проектів. Однак функція контролю розвитком сільського господарства вимагає пристосування до укладу ринкової економіки. Слід звернути увагу на контролі стану факторів виробництва (ґрунтів, основних фондів), як основи економічної безпеки країни, та технологічних процесів – запоруки якості продукції та дотримання екологічних вимог та стандартів.

Блок корекції (на основі аналізу та контролю) в системі управління адаптивного типу покликаний подавати інформацію до блоку прийняття рішень про успішність виконання планових завдань та їх відповідність динамічним потребам суспільства, а також про стан факторів виробництва та умов протікання економічних процесів, як матеріальної бази та умов їх реалізації.

Прогнозно-аналітичний блок адаптивного управління сільським господарством «вираховує» вектор розвитку господарюючих суб'єктів галузі та проводить корекцію їх «руху» відносно планової траєкторії. Отримана інформація подається на блок впливу: організацію та регулювання, через які відбувається реалізація поставлених завдань та заходів аграрної політики.

Суть «організації» полягає в формуванні ринкового середовища шляхом створення суспільних інституцій, що визначають правила гри економічних суб'єктів, а також «впровадженні моделей господарювання» в сільському господарстві. Регулювання, поряд з забезпеченням рівноважного функціонування галузі в системі національної економіки, здійснює корегування трансформаційних змін в процесі розвитку (в тому числі і за рахунок контуру зворотного зв'язку адаптивного управління – аналізу та проміжного контролю).

Аграрна політика розвинених країн спрямована на регулювання рівня доходів сільськогосподарських підприємств та фермерів, розвиток сільських територій та зайнятості на них, природоохоронну та продовольчу політику, захист вітчизняних товаровиробників. Однак, через наслідки світової економічної кризи, в останні роки найбільша увага приділяється контролю за землекористуванням та допомозі виключно ефективним та дрібним фермерам, а також підтримці молодих фермерів у налагодженні бізнесу, з метою створення нових робочих місць у сільській місцевості (проект реформи CAP на період після 2013 р.) [6, с. 452-456].

Перед аграрною політикою України постала необхідність розв'язання невирішених проблем з дореформеного періоду (не сформованість конкурентного ринкового середовища та спад сільськогосподарського виробництва), що викликали загострення сучасних:

– забезпечення продовольчої безпеки країни, що викликано спадом виробництва, його експортоорієнтованою спеціалізацією та вагомою часткою в нетоварному секторі;

– підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва шляхом зростання показників продуктивності. Зменшення продуктивних витрат в сільськогосподарському виробництві та зростання ринкової влади посередницьких структур ставлять під загрозу окупність галузей спеціалізації СГ;

– вирішення соціально-економічних проблем селян та розвитку сільських територій. Дана проблема пов'язана з руйнуванням великих колективних та державних підприємств, які опікувались розвитком соціальної інфраструктури на селі та формували попит на трудові ресурси. В результаті реформ не було запропоновано альтернативного джерела фінансування соціально-економічного розвитку в сільській місцевості, а наростаючі процеси латифундизації в умовах ліберальної регуляторної політики тільки ускладнюють ситуацію;

– забезпечення екологічної безпеки агросфери через врегулювання процесів землекористування. Як зазначалося в другому розділі, в структурі посівів не виправдано велика частка виснажливих культур (олійні культури), що при умові недотримання сівозмін та недостатній кількості добрив (в першу чергу органічних) призводить до виснаження ґрунтів, а як наслідок – економічними втратами.

На нашу думку, для вирішення вищезгаданих проблем необхідно поглибити регуляторний вплив держави на економічні відносини пов'язані з функціонуванням сільського господарства (в першу чергу за рахунок фіскальної, цінової, інноваційної та структурної політики) [7]. Паралельно необхідно використовувати можливості державної організації ринкового середовища – шляхом формування його інституцій та правового поля, присутності держави, як гравця на ринку, котрий задає рівень інтенсивності виробництва.

В свою чергу, блок аналізу та контролю здійснює оцінку ефективності управлінського впливу за станом об'єкту управління та здійснює їх корекцію, за принципом зворотного зв'язку.

Отже, організація управління адаптивного типу сільським господарством має ряд переваг порівняно з розімкнутим управлінням. По-перше, програмує кінцеву мету розвитку виходячи з потенціалу та факторів зовнішнього середовища. По-друге, формалізує показники розвитку на перспективу, що також сприяє координації дій економічних суб'єктів. По третє, здійснює гнучкий регуляторний вплив, в тому числі і корекцію політичних змінних.

Надалі перспективним є дослідження організації управління адаптивного типу на рівні механізмів та інструментів, що в результаті вимагатиме їх «корекції». Відкритим лишається питання використання державного планування розвитку сільського господарства в умовах ринку, а також його прогнозно-аналітичного забезпечення.

Література

1. Кузьменко В.В. Концепція адаптивного управління в аграрному секторі АПК / В.В. Кузьменко, Д.В. Гришин. Режим доступу: <http://science.ncstu.ru/articles/econom/12/07.pdf>
2. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
3. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р., № 2982-IV Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>
4. Законопроект «Про сільське господарство»: Сумнівні цілі та недоречні інструменти. Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/agricultural_dialogue/publications
5. Ковальчук Т.М. Аналіз як функція управління: теорія та методологія / Т.М. Ковальчук // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 14-21.
6. Єфименко Т.І. Податки в інституційній системі сучасної економіки / Т.І. Єфименко. – К., 2011. – 688 с.
7. Оліферук С.І. Фіскальна політика, як інструмент адаптації сільського господарства в умовах ринку / С.І. Оліферук // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – 2012. – №5 (132). – С. 137-144.